

„софийски книжовници“ и „софийска школа“.

Независимо от отделните слабости, книгата на В. Сл. Киселков „Проуки и очертания по старобългарска литература“ е положителна проява в нашия културен живот. Тя повдига неразрешени или оспорвани въпроси, засяга тъмни моменти от историята на старобългарската литература и говори, че е нужно по-често да се появяват трудове върху проблемите на тази литература. Статиите на Киселков могат да послужат на съвременните и бъдещи

изследвачи на най-ранния период от българския книжовен живот и като добър източник за редица литературни и исторически факти, могат да породят ценни догадки за по-нататъшни проучвания. Трудът може да се използва и от по-широк кръг читатели, които чрез него ще се запознаят с основните положения на старобългарската литература и ще получат представа за всички писатели от епохата на Средновековието.

ДОНКА ПЕТКАНОВА-ТОТЕВА

ЦЕНЕН ТРУД ПО ТЕОРИЯ НА СТИХА¹

„Защо мисълта напуска главата на поета вече въоръжена с четири рими, отмерена в стройни еднообразни стъпки?“ На отговора на този въпрос, зададен от импровизатора в „Египетските нощи“ на Пушкин, е посветена новата книга на изтъкнатия съветски литературовед и стиховед Л. И. Тимофеев. Авторът се заема да разреши един изключително труден въпрос — въпросът за естетическите качества на стиха. Но преди да навлезе в същността на своята задача, той резюмира накратко достиженията на съвременното стихознание. Авторът посочва наред с това, че главната причина, поради която различните теоретици на стиха и досега все още не са успели да обяснят неговата естетическа същност, е изучаването на стиха откъснато от общите проблеми на литературното творчество, „изолираното разглеждане на отделните елементи на стиха, в резултат на което от зрителното поле на изследователя изпадат и взаимовръзката на тези елементи, и тяхното реално звучение в цялостното единство, в художественото произведение“.² Мнозина изследователи се опитват да възстановят естетическата значимост на стиха, като приписват на отделните му елементи самостоятелна естетическа стойност. А това, както показва практиката, води винаги до формализъм.

За да обясни стиха като нещо цялостно, в единство със съдържанието на художественото творчество, Тимофеев изхожда от предпоставката, че една или друга особеност на стиха е тясно свързана със съдържанието на произведението като цяло. Само чрез тази връзка ще се разкрие същността на стиха и функциите, ко-

ито той изпълнява като определена система за художествено пресъздаване на действителността. Но преди това е необходимо да се фиксира верен отправен пункт за анализа на фактите. Натрупаният опит показва, че в случая историческият подход към стихотворните факти се оказва нецелесъобразен, защото, тръгвайки по този път, изследователят ще трябва да борави със зачатъчни явления, които в по-нататъшния развой на стиха отмират и се заменят с нови, по-съвършени. Поради това вместо да изучава същината на стиха, изследователят проследява историческите промени, които се извършват с определени негови особености, без да се приближава към решението на основния въпрос. Макар и да знаем — отбелязва Тимофеев, — че прародител на съвременните струнни инструменти е тетивата на ловния лък, това твърде малко може да ни помогне да разберем особеностите на съвременната цигулка или пиано. Авторът на книгата основателно избира друг път — изучаването на стиха в неговите най-висши, най-съвършени форми. Разбира се, това не означава, че той изобщо се отказва от историческата гледна точка при обяснението на стиха. Но авторът разглежда исторически преходното винаги във връзка с развоя на общото.

Намерил верен отправен пункт, Л. И. Тимофеев по-нататък ясно и точно формулира задачите, които му предстоят за разрешение — да се установят „свойствата на стиха като определена система на речта. Оттук ние ще получим възможност да изясним какви страни на човешкия характер се разкриват, индивидуализират и типизират благодарение на тази изразителна система. Оттук ние ще разберем нейната съдържателност, нейния художествен смисъл и ще получим възможност заедно с това за нейната обективна оценка като

¹ Л. И. Тимофеев. „Очерки теории и истории русского стиха“, Гослитиздат, М., 1958, 414 стр.

² Стр. 5.

естетическо явление“ (стр. 15). С оглед на така формулираните задачи книгата е разделена на две части: в първата част са разгледани общите функционални свойства на стиха. Тук авторът е включил в преработен вид три от четирите глави на книгата си „Теория стиха“, излязла през 1939 г., които дават теоретическата основа за анализа на стихотворния материал. Формулираните теоретически положения и направените изводи в първата част на книгата се проверяват върху материала от историята на руския стих, като се започне от времето на най-ранния етап в неговото развитие — господството на първата и единствената по това време стихотворна система — народното стихосложение и се стигне до свършените образци на Пушкиновия реалистичен стих. Това е съдържанието на втората част на книгата. Авторът обаче предварително прави уговорка, че макар да е проследил хронологично измененията в руския стих, това не е опит за история, а само характеристика на главните моменти в историческия развой на руския стих, с оглед на задачите, поставени в теоретическата част на книгата.

Основната теза, която трябва да се докаже в първата глава („Изразителната природа на стиха“), е: „Стихът е система на речта“ (стр. 17). В него няма нищо, което да не съществува в езика на самия живот. Мнозина подменят погрешно същността на стиха с някои отделни неговии особености — ритмичност или звукова организираност. Като езикова система, стихът спада към афективния тип реч, в която се съдържат субективно-оценъчни елементи. Средствата, придаващи на речта емоционалност, са различни. На първо място се поставя интонацията. Като езиково явление тя характеризира всички видове реч, но при емоционално-обогатявания тип реч придобива изключително, решаващо значение, или както се е изразил авторът, „интонацията е времето и пространството на живото слово“, само в нея то съществува и получава реален смисъл (стр. 22). От своя страна експресивната интонация се проявява в конкретните свойства на речта: увеличава времето за учленяване на звуковете, в резултат на което се получава силно изпъкване на звуковата страна на речта, изменя отношенията между високите и ниски тонове, рязко увеличава количеството и променя качеството на паузите. Експресивната реч е един от най-съществените белези на стиха, но той все още се явява родов белег, защото не ограничава стиха като система на речта от останалите разновидности на художественото слово. В този смисъл е и авторовото заключение: „Само при условие на единство на експресивната интонация като доминанта в речта и ритъма, ние

можем да говорим за стих (стр. 41). Въз основа на тези изводи авторът категорично твърди, че всички практически приложения в стиха, като разни стихотворни граматички и т. п. не могат да се окачествят като стихотворни произведения, защото са лишени от художествено съдържание и ритъмът в тях не е свързан с експресивна интонация.

След като са открити и посочени аналогичните явления в стиха и обикновената реч, в съгласие с поставената основна задача в тази глава, авторът естествено стига до въпроса за ритмическата организация на стиха. Ритъмът като че ли стои малко настрана от естествените свойства на обикновената реч. Но всъщност, той не е чужд на езика, а още по-малко на емоционално обогатената реч. И в следващите четири подраздела авторът се опитва да обоснове това твърдение, като за целта прави солидно аргументирана критика на така наречената „стъпна теория за стихотворния ритъм. Ритъмът според Тимофеев е закономерно редуване на някакви едни родни (съизмерими) единици“ (к. а., стр. 57). Въпросът именно за дефинирането на ритмическата единица е кардиналният въпрос, който определя състоятелността или несъстоятелността на всяка теория за ритъма. Ето защо несъстоятелността на стъпната теория се дължи главно на това, че тя приема за ритмическа единица сричката (редуването на ударени и неударени срички извиква у нас усещане за ритъм), без да се съобразява с факта, че след като стихът е система на речта, неговите единици трябва да притежават смислово-интонационна завършеност, а сричката, както е известно, е лишена от такава смислово-интонационна значимост. Срецу това определение Тимофеев издига „представата за стихотворния ред като единица на стихотворния ритъм“ (стр. 67). След това напълно логически идва изводът: „От тази гледна точка няма нищо в стиха, което да не съществува в езика“ (к. а., стр. 72). Следователно особеностите на стиха се предопределят не толкова от неговите съставни елементи, колкото от взаимоотношенията, в които влизат тези елементи помежду си и функциите, които изпълняват в него.

На този въпрос е посветена цялата втора глава „Художествената функция на стиха“. Създаването на характер е главната цел на всеки художник, защото характерът е онай най-важна брънка във веригата на творческия процес, около която се съсредоточава същността на художественото творчество. Когато поетът се обръща към стиха, той си поставя задача да разкрие характера като преживяване чрез средствата на емоционално-обогатената реч. В епоса разкриването на характера се осъще-

ствява главно чрез сюжета. В лириката обаче сюжетът като система от събития отпада. Тук характерът се изявява чрез своето преживяване, реализиращо се посредством изключителната изразителност на словото. Ето защо „стихът е необходима форма за съществуване на самата лирика“ (стр. 42). По-нататък авторът разглежда историческото развитие на стиха, при което стига до извънредно важния извод за съдържателността на стиха. Съдържателността на стиха той издига в принцип, който ляга в основата на критерия за оценка на стиха. Този критерий ни позволява да установим в каква степен стихът отговаря на структурата и съдържанието на речта и в каква степен углъбява вътрешното състояние на характера.

Третата глава е посветена изцяло на строежа на стиха. Естетическата значимост на стиха може да бъде осъзната, само ако при анализа му се пристъпи към него като към изразително цяло от интонационно-синтактична, ритмическа и звукова организация.

Основна единица на стихотворната реч е интонационната единица. Посредством нея се отразява най-точно движението на преживяването и по такъв начин се очертава релефно индивидуалното значение на стиха. Интонационните единици се обединяват в интонационни периоди. С оглед на интонационната организираност на стиха може да се каже, че „всеки завършен интонационен период, включващ в себе си няколко реда, представлява строфа“ (стр. 145). По този начин строфата е определен интонационен период, доведен до пределна четливост, концентрирал в себе си интонационния опит на поезията.

Ритмическата единица е дефинирана още в първата глава. Сега задачата е да се разкрият факторите, които обуславят ритмическата индивидуалност на стиха. Според автора тя се дължи на колебания в обема на ритмическите единици и тяхното съчетание помежду им. По такъв начин естествено се стига до въпроса за оценката на стиха. Като отбелязва, че оценката на стиха е немислима без оценка на произведението като цяло, авторът заключава: „Изкуството на поета се състои в такава органи-

зация на стиха, която, първо, отговаря на състоянието на изобразяваните характери и на лирическият герой, и второ, напълно реализира всички изразителни свойства на стиха в тяхната комплексност и взаимодействие“ (стр. 179). Това е накратко съдържанието на първата част на книгата.

Във втората част на книгата авторът илюстрира теоретическите си изводи с материал из историята на руския стих. Според него в своето историческо развитие руският стих е преминал през пет стихотворни системи. Най-ранната от тях е народното или напевното стихосложение. От дванадесетия век нататък на базата на прозаическите текстове възникват така наречените „старшии русские стихи“. Във втората половина на седемнадесетия век те се изместват от равносричните силабически стихове. Чрез реформата на Тредиаковски — Ломоносов в руската поезия се налага силабо-тоническото стихосложение, което в поетическото творчество на Пушкин достига най-съвършените си форми. Той разработва ненадминати образци от всички видове стих: лирически, лиро-епически и епически. В началото на двадесетия век Владимир Маяковски наложил чрез своето творчество тоническия стих и с това поставил началото на петата стихотворна система — тоническата. На фона на този исторически материал авторът убедително показва, че смяната на старата стихотворна система с нова не е предизвикано единствено само поради възникването на нова форма, но и поради това, че е възникнало вече ново съдържание.

Такова е в най-общи линии съдържанието на втората част.

В заключение трябва да кажем, че с важността на поставените въпроси и дълбокото разбиране, проявено при тяхното осветление, с оригиналните решения на редица проблеми, със завършеността на основната си концепция, със солидната и широка аргументираност на застъпените мнения, с привлечената богата помощна литература, отразяваща последните новости и завоевания на съвременното стиховедение, книгата на Л. И. Тимофеев представлява ценен труд по теория на стиха.

ИВАН САРАНДЕВ

Редакционен комитет:

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ — главен редактор

АТАНАС НАТЕВ, ГЕОРГИ ДИМОВ, ГЕОРГИ ЦАНЕВ, ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ, ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ,
ПЕТЪР ДИНЕКОВ, СТОЯН КАРОЛЕВ, ТОДОР ПАВЛОВ

Редактор-секретар — Христо Йорданов